

„Mi, Bethlen Gábor...”

Drámarészlet

A dráma időkeretét alkotó huszonhat esztendő egy izig-vérig erdélyi ember pályáivá, Bethlen Gábor a semmiből — a névtelen, vagyontalan árvaságból, egyéni és társadalmi mélypontról indulva — teremti meg magát: a Fejedelmet.

Nem azt idézzük fel, mit tett fejedelemsége idején, hanem inkább arra keressük a választ, milyen motivációi lehettek tetteinek, s melyek voltak azok az első látásra lehetetlennek tűnő körülmények, amelyek között ő mégis módot talált az építő cselekvésre, amelyek között a szolgálatra elhivatott.

Magánélet, magánérdek, egyéni boldogság, sőt olykor jó híre-becsülete feláldozása árán, a „csak” közéleti létforma vállalása tette, hogy négyszáz év után is közöttünk él s élnek utódai — *általa*.

II. FELVONÁS

1. kép

(Történik Temesvár várában 1613-ban, Bethlen szállásán.)

AJTÓNALLÓ: Géczi András hajdúkaptány uram érkezett e minutában Váradról.

BETHLEN (meglepődve, de örömmel): Vezesd be máris. Ó, ha megadná az az ég, hogy Géczit a fejedelem az ügyben küldi, amivel én is a futárt. Bár a bölcsesség istene helyreállatá ragyogó esztét! — Drága barátom, testvérem, gyermekem, uram és társam ebben a tépett hazában, ha dicső neved újból zászlómra írhatom...

(Géczi jön be, kezében egy bőrszák.)

GÉCZI: Engedje meg, Felség, hogy lába elé boruljak, és kívánjam az ég áldását életére. (Mélyen meghajol.)

BETHLEN: Isten hozta kegyelmét, kaptány uram. De lábam elé ne boruljon — nem vagyok én próféta, se szent. S a cím sem engem illet, még ha a török híreszteli is. Felséges a fejedelem, kitől érkezett. Inkább mondja, mit hozott tőle nekem?

GÉCZI: Egy olyan ajándékot, minél kedvesebbet nagyságod még nem kapott, de hogy tőle-é ez az ajándék, vagy sem — erre nehéz felelni, mert hát az övé volt, mit hozék, s most az is, meg nem is. És nem ő küldi — magam vettem s hoztam nagyságod lábaihoz. (Megemeli a zsákot, s Bethlen elé teszi.)

BETHLEN (gyanakodva figyel Géczit): Beszéljen világosabban, Géczi uram.

GÉCZI: Nézze meg nagyságod, mit rejt a zsák, s az létszen egyenes beszéd.

(Bethlen int Gergőnek, hogy bontsa ki a zsákot. Gergő kibontja, belenéz, meglepődik, de mintha örülne is.)

GERGŐ: A fejedelem, Báthori Gábor feje.

BETHLEN (elhűlve): Észnél vagy, Gergő?

(Gergő lassan a zsák száját lefelé fordítja, Báthori feje a földre gurul.)

BETHLEN (némán nézi a fejet, majd a körülállókat. Előbb alig hallhatóan, majd ordítva): Gyilkosok, utolsó gyilkosok... esztelen örültek. Megöltétek... megöltétek. Mindennek vége. Mik vagyunk, mit érünk mi Báthori nélkül?... Bármilyen volt, de Báthori volt. Zuhanásában is fényes csillag hazánk egén. Az országot raboltátok meg, gyilkosok.

GÉCZI: Inkább megszabadítottuk tőle az országot.

BETHLEN: Szóval te is köztük voltál, hitvány eb? Nem tudtad feledni, hogy asszonyodat megkörnyékezte. Törpe féreg! Az ő neve fényt adott homályban pislogó hazánknak, de mit mond a te neved Sztambulban, az anyám Prágában, Londonban? A Báthori név mindenütt ajánlólevelünk lehetett.

GÉCZI: Ó már régóta csak kerékkötője az ország boldogságának. S útjában állt nagyságodnak is.

BETHLEN: Tudod is te, barom, ki és mi áll az én utamban!? Mindkét karom odaadnám, ha fel tudnám támasztani. Katonák! Ezt a gazembert vasra verjétek!

(Katonák jönnek be, elveszik Géczi fegyvereit, őt megkötözik.)

GÉCZI (felháborodva, méltatlankodva): Engem veret vasra, aki az országnak

szabadulást, nagyságodnak a legnagyobb jótéteményt...

BETHLEN: Vigyétek a gyalázatost, mert saját kezemmel oltom ki hitvány életét.

(A katonák kiviszik Géczit. Bethlen homlokával nekidől a falnak, zokogás rázza.)

GERGŐ (egy ideig várja, hogy Bethlen csillapodjék): Ha nagyságod jónak látja, elrendezem, hogy ősei sásfészkében, Nyírbátorban illőn felravatalozzák.

BETHLEN (jóváhagyóan bólint): Húzzák meg az összes harangokat, gyászszagot minden lobogóra, száz tarack száz lövéssel adja meg a végtisztességet.

GERGŐ: Megértettem.

BETHLEN: Gyázhintót is keress, azon vigyétek ősei porladó csontjai mellé. Hűgát, Annát biztos Váradon találod. Véle együtt a kincsesládákról leltárt veszel, s gondoskods, hogy a vár egyik termében biztos helyre kerüljenek. A természet ezzel lepecsétel. (Bethlen átnyújtja gyűrűjét Gergőnek, Gergő meghajol, indul kifelé, Bethlen utánaszól:) Gergő, gyere vissza. (Bethlen asztaláról felemeli a Bibliát, kikeres benne valamit, odaadja Gergőnek) Olvasd!

GERGŐ: „És lón az Úrnak szava Jónáshoz: kelj fel, menj Ninivébe... és felkele Jónás, hogy Társisba szaladna az Úr elől. Leméne azért Jáfóba és találta ott egy hajót, amely méne Társisba. Az Úr pedig nagy szelet bocsáta a tengerre és nagy vihar lón és a hajó már-már töredezik vala. Megfélemlének azért a hajósok és kiáltának. Jónás pedig monda nékik: fogjatok meg és vessetek engem a tengerbe és megszentesedik a tenger ellenetek, mert tudom én, hogy miattam van ez a nagy vihar rajtatok... És felragadák Jónást és beveték őt a tengerbe és megszünék a tenger az ő háborgásától. Az Úr pedig egy nagy halat rendelt, hogy benyelje Jónást.”

BETHLEN (int, hogy Gergő elmehet): De nekem nincs cethalam, csak Ninivém... És most már bé kell jönnöm s fejemre tennem a koronát, melynek ágai befelé szürnek, mint dárdahegy, gyémántjai, mint parázsszemek, homlokot égetik. Másoknak az élet legnagyobb öröme a hatalom, nekem súlyos teher és fojtó aggodalom. Más mindenét adja érte — én hiába tértem ki előle... „mert nem azé, aki fut, se nem azé, aki akarja...” És nincs már Bocsakaim, se Báthorim... Ítélet alatt az ország, s ezt az ítéletet nekem kell róla elfordítanom. Bár súlyát magamra vehetném, ha már méltatlan, de elhívott szolgálaként erre rendeltettem... Rám méretett!... a Seregek Ura adjon hozzá erőt. (Bethlen úgy mondja el ezt a monológot, mint

egy töredelmes vallomást és fohászt. Kint végig zúgnak a harangok, és dörögnek az ágyúk.)

2. kép

(Történik 1616-ban Lippa mezején. A szin előterében a fejedelem sátora. Katonák szőnyegetek s néhány apró bútor-darabot hordanak be. Munkájukat Gergő irányítja.)

GERGŐ: A nagy szőnyeget középre, a kisebbeket oldalt. Azt a keleti rózsást oda az ágy elé. A hátsó széket az asztal mögé... A tollak, ténta, árkus papiros a könyves társzekéren vannak, ezek máris itt legyenek... A könyveket kétoldalt, az emeletes lócákra.

ANDRÁS (útról érkezik): Adj'isten, szekretárius uram.

GERGŐ: Fogadj'isten, András. Mi hír? Urunk mikor érkezik?

ANDRÁS: A sáncokat mustálja. Bár melyik percen itt lehet. Üzent Fehérvárba, hogy a követeket is, kik érkeznek, ide küldjék, s minden országos ügyben itt keressék.

GERGŐ: Úgy nézem, jó ideig itt lesz a kancellária Lippa mezején.

ANDRÁS: Pedig jó lenne mielőbb átessen ezen, mint a gennyes tályog kimetszésén. Dehát őkegyelme rohamot nem engedélyez, emberre sem enged lövetni, csak a tüzereknek hagyja, hogy rontsák a falakat. Ezt is csak ott, ahol nem állnak védők.

GERGŐ: Ezen ne csodálkozz. Ők is véreink.

ANDRÁS: Ők nem gondolják rólunk ugyanezt. Ki-kitörnek a mezőre, s úgy aprítanak, mintha a török mi lennénk. Mondják is, hogy már csak a turbán hiányzik a fejünkről, s Urunkkal együtt árulók vagyunk. Az én paraszti eszemet mindenképp meghaladja, ami itt folyik. Ha már annyira kell a töröknek Lippa, vette volna be ő, hogy ne minket szidna az ország. De őkegyelme visszaküldte Temesvárra a basa segédcsapatait. Még vigyázokat se hagyhattak itt. Urunk azt üzente Deák Mehmednek, üljön nyugodtan a Bega-parti füzek alatt. Két hét múlva jöhet, akkor megkapja Lippa kulcsait. Ki érti ezt?

GERGŐ: Mit tudsz te ehhez, András?

ANDRÁS: Csak annyit, hogy a sereg s a nép előtt ez nincs Urunk dicséretire.

GERGŐ: S az kinek volna dicséretire meg üdvösségre, ha Lippát a török venné meg? Akkora étvágyat kapna, hogy aztán Kolozsvárig s Váradig se lakna jól. Így ígéretet tett urunknak, ha Lip-

pát megkapja, az ország többi részéből kitakarodik.

SÁTORÓR (beszól Gergőéknek): A fejedelem!

(Belép Bethlen; András, Gergő tisztelgnek.)

BETHLEN: Keresett valaki?

SÁTORÓR: Engedelmevel, valami katonára van itt a várbeliek közül, és csak felségeddel hajlandó beszélni.

BETHLEN: Vezed be.

(Gráci jön be mély alázatossággal.)

GRÁCI: Gráci Gyurica vagyok, Felsőged legalázatosabb szolgája.

BETHLEN: Honnan jössz? Mit akarsz?

GRÁCI: A lippai várból szöktem, a keleti bátya tüzmestere vagyok, s azért jöttem, hogy a várat Felsőged kezére adjam.

BETHLEN: A várat? Te, az én kezemre?

GRÁCI: Igen. Solymosból indul egy titkos alagút. Bejáratát csak én ismerem. Megmutatom. Óra leforgása alatt akár ezer katonát is bejuttathat a várba Felsőged, észrevétlenül.

BETHLEN: Hogy jutott eszedbe, hogy ezzel a tervvel hozzám gyere?

GRÁCI: A haza szolgálatjára kívántam tenni.

BETHLEN: S uradat, Keresztesit, elárultad?

GRÁCI: Ő és az egész várnép gyalázza Felsőgedet. Azt mondják, eladott minket a töröknek, meg hogy áruló.

BETHLEN: S te miből gondoltad, hogy nem igaz, amit rólam mondanak?

GRÁCI (zavarba jön): Tudtam, hogy az igazság ott van, ahol... több az erő.

BETHLEN: Tehát...

GRÁCI: Keresztesi az áruló.

BETHLEN: Nem! Keresztesi tisztességgel védi a várat, amire felesküdt. Az áruló te vagy! Most visszamegy hozzá, és jelented neki, hogy elárultad.

GRÁCI (megzavarodva): Uram, kegyelmezz. Én csak Felsőgednek akartam... Irgalmazz! Hiszen ha visszamegyek, Keresztesi a fejemet veszi...

(Bethlen int, hogy takarodjon.)

BETHLEN: Legények! Ha nem megy magától, korbáccsal verjétek a várpalánkig. A mordályt a tarkójáról addig le ne vegyétek, amíg nem zörget túlna a várkapun.

(Katonák kivoncsolják Gráci.)

GERGŐ: Felsőged Uram! Talán azt az alagutat meg kéne tudni tőle.

BETHLEN: Minek?

GERGŐ: Hamarabb befejeznénk az ostromot.

BETHLEN: Látod, épp ezt nem szabad. Tartson minél tovább, hogy a számla is nagyobb legyen, mit majd a töröknek eladók. E sárfészek árából száz kővárat fogunk emelni. Ahmed ennyiért Bé-

cset is megvehette volna. Ma mindenki minket szid, hogy saját véreinket — quod plus est, véreink igazibb részét — irtjuk a törökért. Ha legjobb lelkiismereted szerint jó, amit teszel, ne törődj a látszattal. „Járd a magad útját, s hagyd, hogy beszéljen a világ.”

GERGŐ: Felsőged Uram! Környékbeli emberek várakoznak reggel óta, és kérésüket szeretnék előadni.

BETHLEN: Szólítsátok be őket.

AJTÓNÁLLÓ (kikiált): Hé, emberek, Hosszúaszóából meg Újfaluból. Jöjjenek bé.

(Három paraszt, egy kisnemes, egy kereskedő és egy mesterember áll elő. Meghajolnak Bethlen előtt.)

KISNEMES: A Maras balpartján levő falvakból vagyunk, Lippának adózunk, szeretnénk tudni, hogy velünk mi lesz?

I. PARASZT: Mert hát mi török kézre nem akarunk kerülni.

MESTEREMBER: Azt beszélük ugye, hogy Felsőged a várat a töröknek veszi meg, s mi akkor a helyünkön nem maradunk.

II. PARASZT: Valami kis föld meg telek kéne, amin hajlékunk legyen, hogy földönfutóvá ne kéne lennünk.

BETHLEN: És hol szeretnétek élni, jóemberek?

KERESKEDŐ: Ha lehetne, valahol itt a közelben — csak a Maras mellett, mert hát itt születünk, a szívünk idehűz.

BETHLEN (csendes meglepéssel): Akkor jól gondoltuk. Intettük már az ostrom előtt az illyei, piski meg dévai magisztereket, hogy titeket mint testvéreket befogadjanak, földet, telket, örökös szállást adjanak. Jóemberek, pakoljátok szekerre, miték van, s a három város közül, kinek hol tetszik, oda menjétek. Az ég vezéreljen titeket.

KÜLDÖTTEK (kórusban): Köszönjük jóságát, az Úr áldja meg lépteit.

(A küldöttek távoznak.)

BETHLEN: Szegény cselédek — hontalanul saját honukban. S ezt én tettem velük.

GERGŐ: Felsőged, de a török miatt. Avégett, hogy az ország többi részét mentse így.

BETHLEN: Ez igaz fiam, de én is voltam földönfutó. Ősi birtokunk, Iktár, ötven éve török major. Így menekült Illyébe apám is, mint ezek. Száz éve bolyongunk, visszavonulunk, egyre összebb zsugorodunk.

GERGŐ: Felsőged mondotta volt, hogy egy eszes visszavonulás hasznosabb, mint egy olyan győzelem, hol a sereg fele odavész.

BETHLEN: Igazat szólsz. Mégis szomorú vagyok.

GERGŐ: Valahogy a néppel meg a se-
reggel is meg kéne értetni, hogy mit
miért teszünk. Senki se tudja, hogy ez
nem árulás, hanem országszabadítás.
Hogy kényszerűségből ejtünk testünkön
sebet, csapoljuk vérünket. Mindezt a-
zért, hogy menekvést nyerjünk a halál-
tól. András, ki Felségedet húsz éve szol-
gálja hűséggel és ismeri — még ő sem
érti ezt a furcsa háborút.

BETHLEN: Így jó, s bár senki se értené
ötven esztendeig legalább. Neked se
mondtam volna el, de ráhízáztál magad-
tól. Megőrizd a titkot, mert ha a török
megsejti, hogy minden látszat ellenére
megcsaljuk őt, úgy járunk, mint akik
jégverésben pucérra vetkőztek. *(Elégté-
telleg méregeti Gergőt.)* Nem bánтам
meg, hogy Zarámban a Körösből ki-
mentettek.

GERGŐ: Apám s anyám után az életem
Felségednek köszönöm. Ha nem ugrat
utánam, az örvénybe fulladok.

BETHLEN: Adná az ég, hogy elholt kis-
gyerekem helyett lennél lélekbem fiam.
Úgy nézem, Wittenbergába se küldtelek
hiába.

GERGŐ: Nem ott tanultam én, amit tu-
dok, hanem Felséged oldalán. S nem-
csak abból tanultam, amit mondott.
Többet abból, amit elhallgattott.

SÁTORÓR *(harsányan örömmel)*: A vár-
ban kitűzték a fehér zászlót. A mieink
már hozzák is Keresztésit.

BETHLEN *(csalódva)*: Elég baj.
SÁTORÓR *(meglepődik Bethlen vála-
szán, azt hiszi, rosszul értette)*: Győz-
tünk! Mi győztünk, Felséges Uram.

BETHLEN: Értem, értem. Jobb lett
volna, ha még tartják magukat. De hát...
*(A Sátorőr semmit se ért, ütődötten tisz-
teleg és lelép.)* Gergő, irjad! *(Gergő ug-
rik, tollat vesz a kezébe, leül az asztal-
hoz.)* Mi, Bethlen Gábor, Erdély fejedel-
me, etcetera, etcetera... Keresztési
Pált, Lippa-vár hős kapitányát országos
szolgálatáért ezennel Torda-szék főis-
pánjává nevezzük, és a tisztséghez tar-
tozó jószágok urává tesszük. Kelt Lip-
pán anno Domini satöbbi...

(Bethlen aláírja a kinevezést.)

SÁTORÓR *(belép)*: Meghozták Kereszte-
sit. Bévezessük?

*(Bethlen bólint. Mankóra támaszkodva
belép a sebesült, csapzott Keresztési.
Bethlen eléje megy, hosszan, némán
magához öleli, majd leülteti. Keresztési
nem érti, mi történik vele.)*

BETHLEN *(a Sátorórhöz)*: Oldjátok el,
fegyvereit adjátok vissza. *(Keresztésihez)*
Úgy számoltam, hogy hosszabban kitart
kegyelmed. Jó lett volna.

KERESZTESI: Kinek?

BETHLEN: Nem a töröknek, hanem
ennek a két *(nyomatékosan)* „ellenség-
nek”, akik itt ülnek most egymással
szemben. S valamennyiünknek, akik élni
akarunk két tűz között.

KERESZTESI: Nem értem Felségedet.

BETHLEN: Nem is könnyű megérteni,
mert okosan élni sem könnyű itt, pedig
„mirajtunk, erdélyieken történt ez meg”
és még sok hasonló dolog. Sokan csak
későre értették meg eszenciáját, de fő,
hogy megtörtént.

KERESZTESI: Mi csak azt tettük, ami-
re felesküdtünk: védtük a várat. De
élés meg lőszer nélkül voltunk már egy
hete. Tovább nem lehetett.

BETHLEN: Titkon küldenem kellett
volna kegyelmeteknek lisztet, szalonnát
meg puskaport.

KERESZTESI *(azt hiszi, nem jól értet-
te)*: Nekünk?

BETHLEN *(bólint)*: Így is köszönöm ke-
gyelmednek, amit a tisztességért, vitéz-
ségért tett.

KERESZTESI *(hüledezik, semmit sem
ért)*: Mielőtt bármit tenne velem Felsé-
ged, engedje meg, hogy az ostrom alatt
elholt feleségemet eltemessem, s lá-
nyaimtól búcsút vehessek.

BETHLEN: Vegyen anyi embert maga
mellé kegyelmed, ahányra szüksége van,
s mindent rendezzen el. Várnagyával
irassa össze, mit vesztett vérben, jószág-
ban, épületben az ostrom alatt, s tizzel
szorozza be. Kelletik az elszámoláshoz.
Vitézeinek adjon kitüntetést, s melyik
hol kíván, ott kapjon birtokot.

KERESZTESI: Én ezt hogy tegyem?
Nincs hozzá kompetenciám. Senki, sem-
mi vagyok.

BETHLEN *(átnyújtja Keresztésinek a ki-
nevezést)*: A fejedelem akaratjából. Ke-
gyelmed e perctől Torda-szék főispánja.
Így hát van titulusa, és amit mondtam,
törvény szerint cselekedheti.

*(Keresztési zavartan néz Bethlenre, meg-
próbál felállni. Két katona melléje ug-
rik, felemeli.)*

KERESZTESI *(megrendülten)*: Bethlen
Gábor... nagyságos fejedelem.

*(Bethlen odalép tábori tékájához, kanná-
ból bort tölt két serlegbe, egyiket Ke-
resztési kezébe adja. A távolban haran-
gok zúgnak.)*

A békére... és a halottakért.

BETHLEN: Halottainkat eltemetjük
tisztességgel... Az élőknek pedig to-
vább kell élniük, nagy akarással, ahogy
lehet.

(Lassan elsötétedik a szín.)